

DE OEKRAÏENSE CRISIS IN HET LICHT VAN HET EURAZIATISCHE GEDACHTENGOED

INLEIDING

Sinds mijn eerste bijdrage over Oekraïne zijn enkele maanden voorbij gegaan en is de situatie ter plaatse grondig veranderd. De Krim, samen met de belangrijke vlootbasis van Sebastopol, is ondertussen, ondanks veel Westers protest, definitief geannexeerd door Rusland en in Oost-Oekraïne woedt een burgeroorlog die al aan meer dan 300 mensen het leven heeft gekost. Tevens zijn naar schatting 100.000 mensen op de vlucht geslagen. In heel deze spiraal van geweld is er één zeer zwak lichtpuntje. Zowel de Russische President Putin als zijn pasgekozen Oekraïense ambtsgenoot Poroshenko zijn blijkbaar toch tot de conclusie gekomen dat enkel een onderhandelde oplossing de kans biedt voor een duurzame vrede. Eer het zover komt, zal waarschijnlijk echter nog heel wat bloed vloeien.

DE EURAZIATISCHE UNIE

In de marge van het Russisch-Oekraïense conflict duikt regelmatig de term Euraziatische Unie op als een streefdoel op lange termijn van President Putin. Deze unie zou een vorm van surrogaat moeten vormen voor de ter ziele gegane Sovjetunie en heeft precies daarom al heel wat kritiek uitgelokt bij Westerse grootmachten. Vooral de voormalige Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Clinton was zeer expliciet in haar veroordeling van het project en voegde er aan toe dat haar land alles zou doen om dit te verhinderen. Om wat meer duidelijkheid te scheppen waarover het hier eigenlijk gaat en ook omdat de Euraziatische idee wel degelijk een ideologische en geopolitieke rol speelt in de huidige confrontaties, zou ik, alvorens verder te gaan met een analyse over het conflict zelf, eerst een paar beschouwingen willen wijden aan het Euraziatische concept.

OORSPRONG EN EVOLUTIE VAN DE EURAZIATISCHE IDEE

De Euraziatische idee, hoewel actueel zeer modieus, is zeker niet nieuw. Ze is ontstaan in Russische emigrantenkringen in het begin van de jaren twintig. Haar vaandeldragers waren de Russische schrijver en geopoliticus Savitsky, de historicus Vernadsky en, vooral, prins Nikolaj Trubetzkoy. Deze laatste stamde af van een oud vorstengeslacht dat niet alleen zijn stamboom kon terugvoeren tot Rurik, de stichter van Rusland, maar dat zich vooral steeds had onderscheiden door het grote aantal bekende veldheren en academici die het had voort gebracht. Een ander typisch kenmerk van de Trubetzkoy's was hun kritische houding tegenover de absolute monarchie van de Romanovs. Een van de verwanten van prins Nikolaj uit een eerdere generatie, namelijk prins Sergey Trubetzkoy, was trouwens de leider geweest van de zogenaamde dekabristenopstand tegen Tsaar Nicolas I in 1825. Hij werd voor zijn aandeel in deze revolutie eerst ter dood veroordeeld, dan begenadigd en tenslotte naar Siberië verbannen. Nikolaj Trubetzkoy deelde de kritische houding van zijn voorvaderen en was, samen met zijn

companen, de overtuiging toegedaan dat de Romanovs, althans gedeeltelijk, zelf schuldig waren geweest aan hun eigen ondergang. Zij zouden zich teveel op Europa hebben gericht en teveel decadente ideeën hebben geïmporteerd die ingingen tegen de Russische ziel en identiteit. Deze laatste was namelijk op Azië gericht en de bolsjewieken, hoe verachtelijk hun systeem ook was, hadden dit tenminste begrepen. Volgens Trubetzkoy kon dan ook van een zuivere terugkeer naar het Ancien Regime geen sprake meer zijn. Rusland moest terug aanknopen met zijn nationale tradities die gebaseerd waren op de traditionele godsdiensten: de orthodoxie, de islam, de Tibetaanse variant van het boedhisme (lamaïsme) en het jodendom. De staatsmacht moest in handen liggen van een sterke leider en niet meer in handen van een monarch. De monarchie mocht eventueel blijven bestaan als drager van de nationale idee, maar zonder veel reële macht. Het moet gezegd dat de ideeën van Trubetzkoy en zijn collega's veel succes kenden in toenmalige emigrantenkringen. Dit succes werd trouwens in zekere zin vergemakkelijkt door het feit dat de hele keizerlijke familie en alle directe verwanten genadeloos door de bolsjewieken vermoord waren. Onder de overblijvende Romanovs genoot grootvorst Nicolas, een verre verwant van de tsaar en voormalig opperbevelhebber van de strijdkrachten nog wel een zeker prestige, maar zijn huwelijk met een prinses van Montenegro was kinderloos gebleven en de grootvorst was ook al op leeftijd¹. Zijn rivaal, grootvorst Kyrill² had wel een gezin, maar stootte op heel wat scepticisme en zelfs op openlijke tegenstand van een groot deel van de witte emigratie omwille van zijn vermeende dubbelzinnige houding tijdens de revolutie. Nog andere grootvorsten hadden er zelf de brui aan gegeven en hadden rijke Amerikaanse erfgenamen gehuwd om aan de armoede te ontsnappen. Zij stonden allerminst te trappelen om een rol te spelen in enige contra-revolutionaire beweging. Rusland interesseerde hen hoegenaamd niet meer. Kortom, voor vele emigranten was het liedje van de Romanovs uitgezongen en diende men dringend uit te kijken naar alternatieven. De Euraziatische theorie van Trubetzkoy was de gedroomde oplossing om deze lacune te verhelpen. Ongelukkig genoeg werd ook zij, net zoals zovele andere ideeën, al snel het slachtoffer van haar eigen succes. Op korte tijd ontwikkelden zich namelijk twee stromingen, een linkse stroming die later onder de naam nationaal-bolsjewisme zou bekend worden en een rechtse stroming die de naam euraziatisme bleef behouden. De nationaal-bolsjewieken keerden zich tegen het communisme, maar waren wel extreem links en vooral extreem nationalistisch. Ideologisch leunden zij sterk aan bij Stalin omdat deze zich verzette tegen de communistische slogantaal en de marxistische ideologie zuiver gebruikte als middel om van het oude Rusland weer een grootmacht te maken, zij het dan ook met het nog heel wat tekortkomingen. De nationaal-bolsjewieken waren echter ruimschoots bereid deze laatste te vergeven en troostten zich met de idee dat het communisme slechts een voorbijgaande fase was in de heropstanding van het oude Rusland. Velen onder hen zijn in de jaren dertig trouwens naar de Sovjetunie teruggekeerd. Haast allen werden kort na hun aankomst gevangengezet en gefusilleerd op beschuldiging van spionage. Na de Tweede Wereldoorlog was het nationaal-bolsjewisme onder de Russische emigranten

¹ Hij zou trouwens in 1929 sterven.

² Grootvader van de huidige troonpretendente, grootvorstin Maria.

op sterven na dood. De meer rechtse Euraziatische idee had ook wel met aanzienlijke tegenslagen te kampen gehad, maar toonde toch iets meer veerkracht. Ideologisch vond zij haar inspiratie in de ideeën van de Duitse Conservatieve Revolutie. De protagonisten van deze strekking verwierpen de revoluties die in Duitsland hadden plaatsgehad, maar verzetten zich evenzeer tegen een pure terugkeer naar de vroegere keizertijd. Zij kozen voor een derde weg: een regime dat gebaseerd was op de oude traditionele, nationale Duitse waarden en dat vastbesloten elke verwijzing naar het moderne liberalisme, parlementarisme en socialisme verwierp; erg gelijklopend dus met de Euraziatische idee die een terugkeer voorstond naar het oude, authentieke, Rusland van voor de geforceerde europeanisering door Peter de Grote. Als mogelijke voorbeelden voor de euraziatisten golden het fascistische regime van Benito Mussolini in Italië en de Nationale Legionaire Beweging van Corneliu Codreanu in Roemenië. Ook de Franco, Salazar en Horthy-regimes in respectievelijk Spanje, Portugal en Hongarije konden op sympathie van de Euraziatische beweging rekenen. Het Hitler-regime werd sceptisch onthaald omdat het eerder op een fictieve rassentheorie gebaseerd was dan wel op een nationale idee. Prins Trubetzkoy stak bovendien zijn afkeer tegenover de jodenvervolgingen van de nazi's niet onder stoelen of banken. Hij wantrouwde, zoals velen destijds, de Joden omdat zij volgens hem aan de wieg hadden gestaan van het communisme en omdat zij de drijvende kracht achter de vrijmetselarij zouden zijn, maar hij verwierp de pogroms en de systematische vervolging van het Joodse volk. Hij zou voor die standpunten trouwens zelf door de nazi's vervolgd worden en kon slechts door een vroegtijdige dood in 1938 ontsnappen aan een deportatie. Na de Tweede Wereldoorlog verviel de Euraziatische idee, net zoals deze van de Conservatieve Revolutie trouwens, in een soort lethargische winterslaap. Nationalisme, nieuwe orde en identiteit werden geassocieerd met genocide en waren verfoeilijke begrippen geworden. De nieuwe modewoorden waren globalisatie, wereldorde en multiculturaliteit. Hier en daar probeerden enkele marginale groepjes weliswaar een zogenaamde "derde weg" te promoten, maar meestal kenden deze pogingen geen enkel noemenswaardig succes. Ook het euraziatisme leek dit lot beschoren. Het herrees echter geheel onverwacht uit zijn as toen de USSR in 1991 als een kaartenhuisje in elkaar stortte en de nieuwe sterke man Eltsin een nationale Russische staat oprichtte. Toen het nieuwe regime dan ook nog eens zonder enige schroom het Westen ging achterna lopen, ontstond een heel gamma van protestbewegingen gaande van uiterst links tot uiterst rechts. Al deze bewegingen hadden drie zaken gemeen: ze waren extreem autoritair, extreem nationalistisch en trokken de meest schimmige figuren aan. Een van deze kleurrijke elementen was Alexander Dugin. Deze laatste was de zoon van een oud-generaal van de sovjetveiligheidsdiensten en zwalpte constant heen en weer tussen de nieuw opgerichte nationaal-bolshevieken en de extreem-rechtse monarchisten van de Pamyat-beweging. Het is niet echt duidelijk wanneer Dugin zich tot het Euraziatische gedachtegoed heeft bekeerd, maar de kans is groot dat hij zich in die idee is gaan verdiepen na een toespraak van de Kazakhse President Nazarbayev aan de universiteit van Moskou in 1994. Tijdens die redevoering schoof de Kazakhse leider namelijk voor het eerst de idee van een Euraziatische Unie naar voren. Hoe het ook zij, feit is dat Dugin in 2001 de Euraziatische Partij oprichtte en

dat die partij ideologisch als twee druppels water leek op de beweging die in de jaren twintig door prins Trubetzkoy en zijn vrienden was opgericht. Alexander Dugin zelf is ondertussen de raadgever geworden van de voorzitter van de Doema, Sergey Naryshkin en heeft daarmee toegang gekregen tot de hoogste Russische kringen, inclusief tot het staatshoofd zelf waarvan wordt gezegd dat ook die met aandacht naar zijn raadgevingen luistert.

DE EURAZIATISCHE IDEE ANNO 2014

Na al deze theoretische beschouwingen dienen wij ons twee vragen te stellen: Is Putin ook effectief een “euraziatist” in de ideologische betekenis van het woord en in hoeverre slaat deze idee aan bij de Russische bevolking, of bij andere eventueel betrokken staten? Op geen van beide vragen is een eenduidig antwoord mogelijk. Ik begin met de eerste.

President Putin en het Euraziatische gedachtegoed

Het is klaar en duidelijk dat de Russische President tot op grote hoogte meegaat in de ideologische lijn van Alexander Dugin. De autocratische staat is hem op het lijf geschreven en zijn referentiekader is voornamelijk de ex-USSR, die nu eenmaal meer Aziatisch dan Europees was.

Wat de monarchie betreft, zijn er eveneens gelijkenissen. Hij verwerpt de gedachte niet – ze is daarvoor teveel in lijn met de orthodoxie – maar behandelt ze met de grootste omzichtigheid. Grootvorstin Maria Romanovna wordt door de Russische politieke en kerkelijke autoriteiten steeds met de nodige egards en protocol ontvangen, maar onderhandelingen om haar familie een officieel statuut te geven dat vergelijkbaar is met dit van het Roemeense, of Montenegrijnse koningshuis, hebben totnutoe geen tastbaar resultaat opgeleverd. Zowel de patriarch als het staatshoofd beschouwen de monarchie als de staatsvorm die het dichtst aanleunt bij de orthodoxe leer, maar vrezen voor een dubbel machtscentrum in het hypothetische geval van een te snelle restauratie. In kringen rond Patriarch Kyrill kan men trouwens ook vernemen dat een nieuwe tsaar zal moeten gekozen worden door een vorm van algemene vergadering, of “zemski sobor”. M.a.w.: Restauratie van het tsarenrijk is niet noodzakelijk synoniem van herstel van de Romanovs, waarschijnlijk zelfs eerder het tegendeel. In elk geval duldt de Russische President voorlopig nog geen monarch naast zich en ik vermoed dat dit zo zal blijven zolang hij zich fit genoeg voelt om de teugels van Rusland zelf in handen te houden. Of hij zich later toch nog zal ontpoppen tot een tweede Franco en ergens een prins als zijn opvolger naar voren schuiven, blijft voorlopig een open vraag. De Russen vatten heel het welles-nietes spelletje rond een eventuele restauratie schertsend als volgt samen: “Putin heeft de monarchie op het bal uitgenodigd, maar haar nog niet ten dans gevraagd.”

Ook op religieus gebied sluit het ideeëngoed van het huidige Russische leiderschap – en trouwens niet alleen van de President – naadloos aan bij het euraziatisme: een eersterangsrol voor de vier traditionele godsdiensten en daarbij een ereplaats voor de Russisch-Orthodoxe Kerk. Dit laatste is trouwens niet zo onschuldig als op het eerste gezicht blijkt. Zonder enige twijfel bekent de grote meerderheid van de Russen zich nog steeds tot de orthodoxe traditie en is de Russisch-Orthodoxe Kerk de meest voor de hand liggende instelling om een ethisch reveil in Rusland te bewerkstelligen. Tegelijk moet echter vastgesteld worden dat diezelfde Kerk niet bang is van onfrisse praktijken en openlijk de Russische staat ge(mis)bruikt om haar strijd met Constantinopel over het zeggenschap over de orthodoxe gemeenschappen in Oost-Europa in haar voordeel te beslechten. Gebruik makend van het feit dat de meeste van deze landen vroeger tot het sovjetblok behoorden en eveneens gebruik makend

van de afhankelijkheid van deze staten van Russisch gas, zet het patriarchaat van Moskou alle zeilen bij om hun orthodoxe ingezetenen onder zijn invloedssfeer te behouden, of terug te winnen. Hierbij worden bedenkelijke methodes niet steeds geschuwd. Voor alle duidelijkheid: Het gaat hier niet enkel om orthodoxe zielen, maar ook om immobiëlen en bankrekeningen.

Waar de Russische President wel afwijkt van de ideologie van Alexander Dugin, is bij het agressieve karakter van deze laatste. Voor Dugin zijn alle middelen goed om Rusland territoriaal te vergroten, of zijn aanzien te versterken. Waar mogelijk pleit hij voor verdragen, zoals met Turkije en India, maar in andere gevallen, zoals bijvoorbeeld met Oekraïne, Moldava en Georgië, pleit hij voor meer “soliede” methodes. De heer Dugin is er ook voorstander van om concurrerende pijpleidingen die niet langs Rusland lopen eenvoudigweg te bombarderen. Dit is duidelijk noch het objectief, noch de stijl van Vladimir Putin. De Euraziatische Unie die de Russische President voor ogen heeft, is een soort van vrijwillige federatie onder Russisch leiderschap met een maximum aan ex-sovjetlanden. Het gebruik van geweld is hierbij niet aan de orde en het heeft er alle schijn van dat hij willens nillens berust in het feit dat verschillende van deze ex-sovjetlanden bedanken voor de eer. Ik zie dit binnen afzienbare termijn ook niet veranderen. Zeker zal Moskou alle mogelijke positieve en negatieve stimuli bovenhalen om twijfelaars alsnog te overtuigen, maar dit zal nooit verder gaan dan economische, of diplomatieke chantage, op voorwaarde dat deze landen tenminste geen aansluiting zoeken bij de NATO en in mindere mate de EU.

Kansen op een Euraziatische (politieke) Unie

Zoals het er nu voorstaat zijn de kansen op een politieke Euraziatische Unie onder Russisch leiderschap zo goed als onbestaande. Toen de presidenten van Rusland, Kazachstan en Wit-Rusland op 18 november 2011 het verdrag ter oprichting van een Euraziatische Unie ondertekenden, was de initiële idee dat deze unie vanaf 1 januari 2015 een feit zou zijn. De drie leiders hadden ook een klare idee over wat ze wilden bereiken en dat was toen duidelijk meer dan een louter economische unie. Er werd inderdaad ook reeds gedacht aan een beperkte politieke integratie. Details ken ik niet en ik vermoed dat die ook niet met zoveel woorden beschreven staan in het akkoord zelf, maar eerder ter sprake kwamen in de onderhandelingen over de routemap tot 2015. Zeker is niettemin dat in Rusland openlijk werd gedacht aan een gemeenschappelijke “defensie-ruimte” met collectieve strijdkrachten, waarvan het hoofdkwartier zich in Moskou zou bevinden. Ook werd gesproken over een gemeenschappelijke munt (de Russische roebel) en een gemeenschappelijke vertegenwoordiging in internationale organen. Bovendien werden er Unie-structuren voorzien die een soort supranationaal bestuur zouden vormen naar het voorbeeld van de Europese Commissie. Zeker is ook dat gedurende heel 2012 en een groot deel van 2013, noch President Lukashenko van Wit-Rusland, noch zijn collega Nazarbaev van Kazachstan zich publiekelijk tegen deze ideeën hebben uitgesproken. Beide staatshoofden hebben het geweer pas van schouder veranderd in december 2013, op het moment dat de Oekraïense crisis langzaam uit de hand aan het lopen was en dat Rusland zijn toon begon te verharderen. Sedertdien is er van Putins geesteskind niet veel meer overgebleven. De Euraziatische Unie zal nog steeds van start gaan op 1 januari 2015, maar van enige politieke integratie, of eenheidsmunt is voorlopig geen sprake meer. Bovendien hebben enkele landen die cruciaal waren voor het psychologische succes van de hele opzet, zoals Oekraïne, Moldava en Georgië een associatieverdrag met de EU gesloten. Zoals bekend, beschouwt Moskou dit laatste als incompatibel met het lidmaatschap van de Euraziatische Unie. Dit betekent dus ook ipso facto een definitieve exit van de drie genoemde landen uit dit project. Ondertussen hebben Kirghizië, Armenië en Tadjikistan te kennen gegeven dat zij wel geïnteresseerd

zijn in een lidmaatschap, maar andere, belangrijke, Centraalaziatische landen zoals Oezbekistan, Turkmenistan en Azerbeidjan, zwijgen dan weer in alle talen. Misschien bestaat ook de mogelijkheid dat enkele mini-staatjes, zoals Zuid-Ossetië en Abkhazië, die internationaal niet erkend zijn, ook zullen toetreden, maar veel aarde zal dat niet aan de dijk brengen.

Het is trouwens nog maar zeer de vraag of de Russen zelf ook zo Euraziatisch gezind zijn als hun leiders. Ik heb daar mijn twijfels over. Elke enquête die in Rusland werd gehouden totnutoe, leverde stevast een grote meerderheid op voor een visumplicht voor inwoners van Centraalaziatische en Kaukazische republieken. Daarentegen vinden de Russen dat er geen visumplicht mag bestaan met andere Slavische landen, zoals bijvoorbeeld Oekraïne en Moldova. Ik leid daar uit af dat de gemiddelde Rus waarschijnlijk eerder pan-slavisch dan Euraziatisch is. De hevige rassenrellen die in oktober 2013 uitbraken in Moskou na de moord op een jonge Rus door een vermoedelijke dader van Kaukazische, of Centraalaziatische achtergrond, voorspellen in elk geval weinig goeds voor het draagvlak van de Euraziatische idee onder de Russen. Dit is des te meer waar voor de Oekraïners. Russen schermen vaak met het argument dat Rusland in Oekraïne ontstaan is en dat Kiev de bakermat vormde van de Russische cultuur. Dat is ook zo, maar ze vergeten er dan wel bij te zeggen dat de grootvorsten van Kiev al in 1155 weggetrokken zijn uit hun hoofdstad ten voordele van eerst Vladimir en later van Moskou. De man die daarvoor verantwoordelijk is, is prins Andrej Bogulyubsky. In 1169 plunderde hij zelfs zijn eigen vroegere hoofdstad en liet er een jongere broer achter als een soort pro-consul. Daarmee was het lot van Kiev als hoofdstad van het zogeraamde "Rus" definitief bezegeld. Overigens zou de stad in 1240, net zoals zovele andere steden, grondig verwoest worden door Khan Batu en zijn Gouden Horde. Vanaf dan zouden de Mongoolse khans zelf de prins van Kiev aanduiden. De grootvorst in Vladimir, of Moskou werd er zelfs niet meer in gekend. Deze situatie bleef voortduren tot ergens in de tweede helft van de 14de eeuw toen de Litouwse Groothertog Jagailo definitief de Mongolen verdreef en zich na zijn huwelijk met de bevallige Jadwiga van Polen koning van het Pools-Litouwse Gemenebest mocht noemen. Tot dit gemenebest behoorde een groot deel van het huidige Oekraïne³, heel Wit-Rusland en zelfs sommige delen van het huidige Rusland. Vanaf dan kenden de Oekraïense landen een totaal andere geschiedenis en culturele ontwikkeling dan hun verwanten in het Moscovietische rijk. Dat wil niet zeggen dat ze er altijd even gelukkig mee waren. In tegendeel, het katholieke proselitisme van de Polen zette heel wat kwaad bloed, maar Oekraïne werd daarmee wel definitief losgerukt van het oude Rusland. De enige uitzondering waren enkele moegetergde orthodoxe kozakkenfamilies die verkozen hadden zich te vestigen in de wetteloze grensgebieden (Oekraïna betekent grensgebied) Oost van de rivier Dnjepr om aan de Poolse katholieke legers te ontkomen. Zij waren van meet of aan op Rusland gericht en vroegen in 1654 zelfs het Russisch protectoraat aan in de hoop zo beter beschermd te zijn tegen de slavenjachten van de Krimtataren⁴. Voor de rest van Oekraïne was het echter wachten tot de periode 1772 - 1795 wanneer Pruisen, Rusland en Oostenrijk-Hongarije Polen onder elkaar in drie opeenvolgende etappes verdeelden. Dat betekent dat indien wij beginnen te tellen vanaf de val van Kiev in 1240, Oekraïne en Rusland ongeveer 500 jaar een gescheiden ontwikkeling hebben gehad en dat Oekraïne in ieder geval langer met Polen is verbonden geweest dan met het huidige Rusland. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat, hoewel de eerste Oekraïense staat pas het levenslicht zag op het einde van WO I en dan nog slechts met behulp van de Duitsers, er wel al veel langer een Oekraïens nationaal gevoel bestond. Dit laatste

³ Behalve het nomansland Oost van de Dnepr en het khanaat van de Krim, een overblijfsel van de Gouden Horde dat onder Turkse controle stond.

⁴ Het verdrag van Peryaslavl

was trouwens evenzeer tegen Polen als tegen Rusland gericht. De huidige problemen in het land zijn dan ook in de eerste plaats het gevolg van arbitraire grenzen, waardoor een grote Russische minderheid plots in een “vreemde” staat belandde. En hoewel de zogenaamde “Maidan” opstand van februari 2014 wellicht gedeeltelijk tegeleid werd vanuit Washington, was er ook onmiskenbaar een nationalistische ondertoon aanwezig, namelijk: weg met Rusland. Men kan dit betreuren, maar het is wel een vaststaand feit. Een Russische kennis van mijn echtgenote drukte de verhouding tussen Oekraïners en Russen tijdens een skypegesprek eens als volgt uit: “Het zal nooit goedkomen tussen ons. Zij zullen voor ons altijd benderovtsi⁵ blijven en wij zullen voor hen altijd Moskali⁶ blijven.” Ik denk dat daar heel wat waarheid in zit.

TOEKOMSTPERSPECTIEVEN

Wat zal nu de toekomst brengen? Dit is voorlopig nog verre van duidelijk, maar wij kunnen wel enkele tendenzen ontwaren:

- Eerst en vooral ziet het er naar uit dat de Krim definitief bij Rusland is, waar hij, onafgezien van enkele randbedenkingen over de methode waarop dit gebeurd is, volgens mij ook thuishoort. President Putin heeft hoog gespeeld en gewonnen. Het Westerse kamp is te zwak en te verdeeld gebleken en dat heeft hij als oud-veiligheidsagent zeer goed ingeschat. Buiten wat verbale nerveuze uithalen heen en weer is er niets gebeurd en geen enkel land heeft zijn ambassadeur uit Moskou teruggetrokken. Putin kan zijn diplomatieke overwinning rustig savoureren. Ook de met veel fanfare aangekondigde sancties zijn een maat voor niets gebleken. In tegendeel, de verkoop van twee Franse heliocopter-carrier-schepen van de Mistraklasse (prijskaartje: 1,4 miljard euro) aan de Russische vloot gaat gewoon door zoals gepland en Russische bemanningen krijgen in Frankrijk opleiding. Ook in de energiesector lijkt Rusland zijn slag thuis te halen. Oostenrijk en Bulgarije hebben zich bereid verklaard om hun deel van de nog te bouwen Russische gaspijpleiding South Stream tegen 2017 af te werken en hebben aldus de Europese Commissie, die aandrang op minder afhankelijkheid van Russische energie, stevig voor schut gezet.
- Het zal de meeste Europeanen wellicht ontgaan zijn, maar op 24 en 25 Juni jongstleden hebben de NATO ministers van Buitenlandse Zaken vergaderd te Brussel. Op die vergadering kwamen de kandidaturen van Montenegro, Macedonië, Bosnië-Herzegovina en Georgië aan bod. Zij werden alle vier voorlopig afgewezen. Het is weliswaar nog wachten op de algemene NATO top in Amsterdam later dit jaar, maar er lijkt weinig kans toe dat die tot andere conclusies zal komen. Ook dat is een diplomatieke overwinning voor President Putin. Hij is er voor het eerst in geslaagd om een duidelijke wig te drijven tussen de VS en de EU en daarbij ook nog eens een verdere NATO-uitbreiding naar het Oosten, althans voorlopig, te blokkeren. Vooral de weigering om Georgië toe te laten is een grote symbolische opkikker voor Moskou en alle commentaren van NATO Secretaris-Generaal Rasmussen ten spijt, twijfelt niemand er aan dat

⁵ Genoemd naar de Westoekraïense volksheld Stephan Bendera die actief deelnam aan de oppositie tegen het Poolse bewind in Galicië en die tijdens WO II het hoofd werd van een militaire verzetsbeweging tegen de USSR. In theorie was die beweging ook gericht tegen de Duitse invaller, maar in de praktijk onderhield Bendera discrete contacten met de nazi-inlichtingendiensten. In 1941 werd hij niettemin gearresteerd en afgevoerd naar Berlijn. Later werd hij in het concentratiekamp van Sachsenhausen opgesloten. In 1944 werd hij vrijgelaten en zette hij een hoofdkwartier op in Berlijn. Bendera is na de oorlog nooit nog naar zijn thuisland teruggekeerd en werd in 1959 te Munchen vermoord door de KGB.

⁶ Oekraïense scheldnaam voor Russen.

die beslissing genomen is onder Russische druk en tegen Washington in. De bitterheid was trouwens goed merkbaar in de Amerikaanse kranten en think tanks. De vroegere NATO-uitbreidingen naar het Oosten werden algemeen beschreven als één van de grootste successen in de buitenlandse politiek van de VS en President Obama werd verweten niet hard genoeg opgetreden te zijn tegen zijn Europese bondgenoten.

- De rol van Yanukovitch in Oekraïne is uitgespeeld. Moskou heeft de nieuwverkozen President Poroshenko niet alleen erkend, maar ook reeds met hem onderhandeld. Er is dus hoop.
- De hamvraag is natuurlijk hoe het nu verder moet in Oost-Oekraïne. De pro-Russische separatisten ter plaatse krijgen zonder enige twijfel steun van enkele lokale, of regionale Russische autoriteiten en kozakkengroeperingen van over de grens. Die steun is echter onvoldoende om op te kunnen tegen het Oekraïens leger dat nu in ijftempo gemoderniseerd en bijgespijkerd wordt met Amerikaanse middelen (vb Hummers). Putin weet dit en laat de rebellie blijkbaar doodbloeden. Wat zou hiervoor de reden kunnen zijn?
 - Ondanks alle officiële retoriek over Malorossya⁷ is een afscheiding van de verschillende pro-Russische provincies in Oost-Oekraïne voorlopig alleszins niet in het belang van Moskou. Dat zou enkel en alleen een romp-Oekraïne overlaten dat binnen de kortste keren kan overhellen naar het NATO-kamp, iets dat Putin nachtmerries bezorgt. Voor hem is het veel voordeliger als deze dichtbevolkte gebieden binnen een federaal Oekraïens staatsverband blijven om zo nadrukkelijk te wegen op de besluitvorming. Zo een federaal staatsbestel is er voorlopig evenwel niet en Rusland laat de separatistische milities dus voorlopig begaan om de druk op de ketel op te voeren. Als er eenmaal echter een voorstel op tafel ligt waarmee Moskou zowel als Kiev kunnen leven, zal het snel gedaan zijn met de georganiseerde opstand.
 - Ook een eventuele Oekraïense militaire overwinning op de rebellen zonder dat er een vredesakkoord komt, is voor Putin niet noodzakelijk een drama. De Russische President is ook niet blind. Hij zal ook wel vastgesteld hebben dat de twee continentale Europese grootmachten, Frankrijk en Duitsland, de betutteling en sommige praktijken van de VS langzaamaan beu worden⁸. Hij is er dan ook tamelijk gerust in dat zij een Oekraïens NATO-lidmaatschap zullen blokkeren – iets wat bij een afscheiding van de oostelijke provincies misschien niet het geval zou geweest zijn – en dan is zijn strategisch doel bereikt. Bovendien weet hij ook dat diezelfde landen de autoriteiten in Kiev onder zware druk zetten om vroeg of laat toch naar de onderhandelingstafel te komen.
 - Poroshenko weet dit alles en hij weet ook dat hij het oostelijk gebied, dat nu in handen is van separatistische milities, broodnodig heeft, want dat is het industriële hart van Oekraïne. Zonder het Oosten vervalt zijn land tot een tweederangs landbouwstaat. Hij

⁷ Malorossya of Klein-Rusland is de benaming die het gebied op de oostelijke Dnepr-oever kreeg in 1764 na het officiële afschaffen van het hetmanschap en het protectoraat.

⁸ De Franse minister van Buitenlandse Zaken Fabius heeft de VS in klare termen duidelijk gemaakt dat zij zich niezt hadden te moeien met de verkoop van Franse schepen aan Rusland en de Duitse Bondskanselier, Mevrouw Merkel, heeft een Amerikaanse veiligheidsagent uitgewezen na het zoveelste spionageschandaal.

- zal dus geneigd zijn om substantiële toegevingen te doen op voorwaarde dat de rebellen hun wapens neerleggen. Dat is precies wat zijn Russische collega wil.
- De annexatie van de Krim lijkt Rusland een flinke kater op te leveren. Oekraïne heeft de toevoer van de voornaamste nutsvoorzieningen gestopt en dit heeft catastrofale gevolgen voor de lokale economie. De Russische autoriteiten proberen weliswaar in ijltempo een eigen infrastructuur op poten te zetten, maar op dergelijke korte termijn is dit onbegonnen werk. Oproepen tot de Russische bevolking om vrijwillig geld te storten voor de Krim hebben ook maar een mager resultaat opgeleverd. Ook met het toerisme op het schiereiland wil het niet zo best lukken. Buitenlandse toeristen blijven weg, omwille van de visumplicht en voor de gemiddelde Rus is een vlucht naar de Krim nog te duur. De goedkoopste oplossing is via de trein, maar die moet precies via het opstandige Oost-Oekraïne passeren. Moskou heeft er dus alle baat bij dat de rust in die regio zo snel mogelijk weerkeert.
 - Het grootste veiligheidsrisico in het Zuideuropese gebied wordt actueel gevormd door Moldova. Dat land heeft nu ook een associatieverdrag getekend met de EU en onttrekt zich langzaam maar zeker aan de Russische invloedssfeer. Op zichzelf zijn de Europese ambities van Moldova zeker te rechtvaardigen, maar er groeit nu ook een stroming binnen dit land en meer nog in buurland Roemenië, om de twee staten te fusioneren. Eigenlijk is dit slechts een terugkeer naar de wortels. Moldova is niets meer, of minder dan het oostelijk gebied van het Roemeense Moldavië en is telkens met geweld⁹ in Russische, of sovjethanden overgegaan. Een hereniging met Roemenië zou dus het herstel betekenen van een historische onrechtvaardigheid. Het probleem is echter dat Roemenië lid is van de NATO. Een politieke unie met Moldova zou dus ipso facto van dit laatste land evenzeer een NATO-lidstaat maken. Putin heeft dit gevaar al bemerkt en heeft reeds aangekondigd dat hij dit niet zomaar zal laten gebeuren. De vraag is natuurlijk over welke middelen Rusland beschikt om die evolutie tegen te gaan. Zoveel zijn er dat eigenlijk niet, maar ze kunnen wel flink destabiliserend werken. Zo leeft er bijvoorbeeld in Moldova nog een tamelijk belangrijke Russische minderheid, die de “Roemenisering” van het land met lede ogen tegemoet ziet. Het zal waarschijnlijk niet moeilijk zijn om met behulp van enkele geslecteerde agitatoren de nodige heibel te schoppen en de gemoederen van deze minderheid op te hitsen. In de praktijk zijn dergelijke pogingen op termijn echter tot mislukken gedoemd. Dat hebben de Baltische staten bewezen. Een andere mogelijkheid is de gaskraan dichtdraaien. De Russische vice-premier Rogozin heeft daar trouwens al mee gedreigd, maar ook dat kan uiteindelijk wel opgelost worden. Het grote probleem zal zijn wanneer de wapens spreken en daar heeft Rusland alle troeven in handen. Moldova maakt namelijk nog altijd aanspraak op de kleine enclave Transdnestria, die aan de overkant van de Dnestr-rivier ingesloten is door Oekraïens grondgebied. Transdnestria bestaat ruwweg uit 30% Moldovanen, 30% Russen, 30% Oekraïners en nog wat minderheden zoals Bulgaren en Gagauzen. Het werd door Stalin in 1940 ingelijfd bij het toen op Roemenië veroverde Moldova, maar scheurde zich in een bloedige burgeroorlog (1990 – 1992) af van dit land. De onafhankelijkheid van Transdnestria werd internationaal evenwel nooit erkend en het gebied werd één van de vele “bevroren conflicten”. Meer dan twintig jaar later is in deze patstelling nog geen verandering gekomen. Bovendien krijgt Transdnestria de openlijke

⁹ De eerste maal na een Russisch-Turkse oorlog in 1812 en de tweede keer met de sovjetinvasie in 1940.

militaire steun van Rusland onder de vorm van restanten van het vroegere 14de Sovjetleger, die zich ondertussen hebben omgevormd tot UN vredestroepen. In praktijk heeft Moldova geen enkele kans om zijn aanspraken op het territorium van Transdnestria met de wapens kracht bij te zetten en historisch zijn deze pretenties trouwens redelijk twijfelachtig. In Roemenië is men zich daarvan ook bewust, maar nog niet in Moldova. Het zou de EU sieren indien zij hier voor één keer uit één mond kon spreken en krachtdadig tegen de regering van Moldova zou zeggen: “Wees welkom, maar geef Transdnestria op”. Dat vergt echter moed en staatsmanschap en ik zie voorlopig geen van onze Europese politici daartoe in staat.

BESLUIT

De situatie in Oekraïne is zwaar uit de hand gelopen en zij kan nog steeds alle kanten uit. Er zijn niettemin tekenen die wijzen op een nakende onderhandelde oplossing. Klaarblijkelijk spelen Frankrijk en Duitsland hierbij een leidende rol en dat is toe te juichen. Beter ware echter geweest dat de EU zelf het voortouw had genomen in de gesprekken. Dat zal echter niet gaan zolang er geen werk wordt gemaakt van een daadwerkelijk Europees veiligheidsbeleid met de nodige slagkracht en dat ook los staat van de NATO. Dit zal er misschien ooit eens komen als landen zoals Groot-Brittannië definitief de Unie verlaten, maar voorlopig zijn wij er nog lichtjaren van verwijderd. In afwachting kunnen kleinere landen het voorbeeld geven door een geïntensifieerde regionale samenwerking, of zelfs integratie. Zo zou een bottom-up proces in gang gezet kunnen worden dat als voorbeeld kan dienen voor anderen. De Lage Landen, verenigd in de Benelux kunnen en moeten hier een voortrekkersrol spelen.

Dirk DECOSTER

Ondervoorzitter Civilistisch Appel